- 7.Taranenko, O. (2000) Synonimy ukrainskoi movy : Slovnyk synonimiv ukrainskoi movy. vol. 2. Kyiv : Nauk. dumka. 960 s. (in Ukr.).
- 8.Teliya, V. (1996) Russkaya frazeologiya. Moskva, 288 s. (in Rus.).
- 9.Frazeolohichniy slovnyk ukrainskoi movy (1993) vol. 1. Kyiv : Nauk. dumka. 528 s. (in Ukr.).
10. Frazeolohiia perekladiv Mykoly Lukasha (2002) Kyiv : Dovira. 714 s. (in Ukr.).
- Yarantsev, R. (1985) Slovar-spravochnik po russkoy frazeologii. Moskva. 304 s. (in Rus.).

Ткаченко Г.

маг., Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Короткевич І.

к.філол.н., доц., Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Tkachenko H.

Master, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Korotkevych I.

PhD., docent, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

БІБЛЕЇЗМИ В БІЛОРУСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ ФРАЗЕОЛОГІЇ: КОМПАРАТИВНИЙ АСПЕКТ

BIBLICAL UNITS IN THE BELARUSIAN AND UKRAINIAN PHRASEOLOGY: A COMPARATIVE ASPECT

Стаття присвячена зіставному аналізу фразеологізмів біблійного походження у білоруській та українській мовах. Наведено основну інформацію про Біблію як пам'ятку світової культури і джерело ідіоматики. Окреслено загальну характеристику фразеологічних одиниць, їх використання у білоруській, українській мовах, а також з'ясовано особливості фразеологізму, як мовної одиниці.

Ключові слова: *Біблія, духовність, фразеологізм, ідіоматична одиниця, фразеологічна картина світу.*

The article is a comparative analysis of phraseologisms of biblical origin in the Belarusian and Ukrainian languages. The impact of the Bible as a memorial to the world

culture and a source of aphorisms and idioms is underlined. The general description of phraseological units, their use in the Belarusian and Ukrainian languages, as well as the features of phraseologism as a linguistic unit are covered. The article evaluates the classification of biblical phraseological units and analyzes the role of these units in the world of phraseologies.

National language is an important part of the spiritual culture of every nation. And its units, such as phraseologisms, have long been a powerful means of knowing life, they truly reflect the thoughts, aspirations and hopes of the people, contribute to the cultivation of aesthetic tastes and ideals. It is they who have absorbed all the vital wisdom of the Belarussian and Ukrainian peoples, have been able to reflect their worldview in the smallest detail and are still widely used both in speech and in literature.

Key words: *Bible, spirituality, phraseology, idiomatic unit, phraseological picture of the world.*

Актуальність: Інтерес до Біблії та біблійної фразеології на сучасному етапі не згасає, а, навпаки, зростає, що обумовлено величезним морально-дидактичним потенціалом, а також необмеженими стилістичними можливостями біблійної афористики.

Національна мова – важлива частина духовної культури кожного народу. А такі її одиниці, як фразеологізми, здавна служать потужним засобом пізнання життя, вони правдиво відображають думки, прагнення і сподівання народу, сприяють вихованню естетичних смаків та ідеалів. Саме вони ввібрали у себе всю життєву мудрість білоруського та українського народів, змогли відбити їх світогляд у найдрібніших деталях і досі широко використовуються і в усному мовленні, і в літературі.

Історія дослідження: Мовні одиниці біблійного походження записувалися, видавалися і досліджувалися багатьма науковцями. Праці вітчизняних та зарубіжних філологів, таких як Л.В.Полубиченко, Л.Г.Мягкова, О.В.Кунін; В.О.Мендельсон та багатьох інших, переконують нас, що тексти Священного Писання стали невичерпним джерелом ідіоматичного матеріалу для багатьох мов.

До їх числа належать і А.П. Коваль з її науково-популярним виданням «Спочатку було Слово», де вміщені більш за 300 українських біблійних крилатих виразів, Т.С. Доценко з її компаративними дослідженнями крилатих виразів біблійного походження у болгарській та українській мовах. Фразеологічним фондом білоруської мови займалися такі

дослідники, як С.Ф.Іванова, Ф.М.Янковський та ін. Біблеїзми включаються у словники фразеологізмів, до їх числа у білоруській мові належить «Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў» І. Я.Лепешева. Незважаючи на те, що запозичення біблеїзмів у мовах відбувається з одного спільного джерела, ці одиниці у кожній з мов мають низку специфічних ознак, зумовлених історією перекладів Біблії цією мовою та культурою певного народу. Дослідженню та аналізу фразеологізмів присвячено багато праць, проте порівняльних аналізів білорусько-українських біблійних одиниць досі немає, а ця тема є надзвичайно цікавою з точки зору особливостей функціонування біблійної ідіоматики в близькоспоріднених мовах.

Таким чином, метою праці є порівняння функціонування деяких фразеологізмів біблійного походження в білоруській та українській мовах, з'ясування їх окремих особливостей та принципів перекладу.

1) Прагнення створити єдино правильний переклад приводило до появи великої кількості варіантів Святого Писання. Тернистим був шлях Божого Слова до українського та білоруського народів, але все ж таки завдяки старанням небайдужих людей ми маємо змогу ознайомитися з текстами Біблії та почерпнути з неї життєву мудрість. Життя поклав заради україномовної Біблії Пантелеймон Куліш, робота якого була продовжена І.С.Нечуєм-Левицьким та І.П.Пулюєм. Таким чином, побачив світ перший переклад Біблії українською мовою. Згодом над цим питанням працював І.І.Огієнко – саме на основі цього перекладу і було здійснено наше дослідження, адже він вважається найбільш повним на сучасному етапі та широко використовується у культурному житті.

Великий вклад здійснив для друкування тексту Біблії білоруською мовою Ф. Скорина в XVI столітті. Серед білоруських перекладачів виділяється Б.А.Пачобка, праця якого побачила світ у 1915 році, а також В.С.Сьомуха за здійснений ним повний переклад Святого Писання сучасною білоруською мовою.

Багато творів або мають в своїй основі біблійні сюжети, або використовують крилаті вислови з Біблії. А такі одиниці, як **фразеологізми**, найдаліше акумулювали всю біблійну мудрість. Білоруський дослідник І.І.Лепешев зазначав, що фразеологізм – це стійка,

поновлювана, не менше як двокомпонентна мовна одиниця, яка поєднується зі словами вільного вживання і має цілісне значення, що не дорівнює сумі значень її компонентів [Lepeshav: 5]. Такі дослідники, як В.Д.Ужченко, О.О.Селіванова, О.А.Вербжицький, Ю.В.Шевельов, основною прикметою фразеологізму визнають відтворюваність, вони є прихильниками широкого розуміння фразеології і включають у неї поруч зі справжніми фразеологізмами прислів'я, крилаті вирази, перифрази, народно-розмовні кліше, штампи та інші словосполучення [Uzhchenko: 27]. Прихильники ж вузького розуміння фразеології (Г.І.Онуфрійчук, І.І.Лепешев, А.І.Генсьорський, В.М.Білоноженко) категоріальною відмінністю фразеологізму вважають його семантичну цілісність і обсяг фразеології обмежують тільки мотивованими і невмотивованими сенсово-неподільними виразами.

Згідно з визначенням Н.В.Черкас, **біблійні фразеологізми** – це стала мовна одиниця, узуальна форма якої зафіксована у словнику. Біблійні фразеологізми мають смислову цілісність, структурну сталість, експресивно-емоційну образність. Вони є прямо або опосередковано запозиченими із Біблії – книги Святого Письма Старого і Нового Завітів [Cherkas: 9]. У свою чергу, дослідники Н.І.Андрейчук та І.Д.Карамішева визначають біблеїзм як зафіксовану у тексті Біблії фразеологічну одиницю, що має синтаксичну структуру словосполучення, у якій семантична єдність домінує над структурною роздільністю компонентів, які, відповідно, утворюють цілісність [Andreichuk: 55].

Зважаючи на багатоаспектність та складність вивчення біблійних одиниць, і до сьогодні немає єдиної та уніфікованої класифікації фразеологічних одиниць біблійного походження.

Таким чином, А.К.Беріх і Й. Матешич, говорячи про походження біблеїзмів, виділяють [Birih: 41-47]:

1) Вирази, які вже в тексті Біблії відрізняються цілісністю значення: *альфа і омега* (Апокаліпсис, 1:17) – *альфа і амега* (Апакаліпсис, 1:8);

2) Фразеологізми, утворені на базі вільних словосполучень з Біблії, що набули нового значення фразеологізму: *голос волаючого в пустелі* (Матв., 3:3) – *марны лямант у пустыні* (Ісаія, 40:3);

3) Фразеологічні одиниці, не представлені даним лексичним складом в Біблії, але семантично визначені її текстом: *заборонений плід* (Книга Буття, 2:16-17) – *забаронены плод* (Быццѣ, 2:16-17).

Дещо схожою є класифікація Н.Р.Матвєєвої [Matveeva: 89], яка користується поділом одиниць на:

1) «добіблійні» фразеологізми, які вже в Біблії вживалися як метафоричні узагальнено-образні звороти;

2) «біблійні», які в свою чергу поділяються ще на дві підгрупи: а) одиниці, утворені в результаті метафоризації біблійних вільних словосполучень: *кинути камінь* (Іван, 8:7) – *кінуць камень* (Іаан, 8:77); б) біблійні фразеологізми, які не зустрічаються в Біблії ні в прямому, ні в переносному значенні, а утворюються безпосередньо в мові на основі тих або інших сюжетів: *блудний син* (Лука, 15:11-32) – *блудны сын* (Лука, 15:11-32).

2) У сучасній білоруській літературній мові відповідно до «Этымалагічнага слоўніка фразеалагізмаў» І.Я.Лепешева налічується 71 одиниця, яка своїм життям зобов'язана Біблії, а в українській мові їх налічується 124 відповідно до науково-популярного видання А. П.Коваль «Спочатку було Слово». Їх можна поділити на дві **групи**. У **першу** входять вирази, які склалися на основі окремих біблійних епізодів. **Другу** групу складають вирази, що виникли із відповідних словосполучень (іноді вже метафоризованих), що зустрічаються в Біблії.

Стійкі сполучення, які походять з Біблії, існують в усіх мовах християнських народів і можуть бути визначені як інтернаціональні, відповідно і семантика цих виразів здебільшого збігається. Тому в білоруській та українській мовах майже не зустрічаються вирази із зовсім протилежним значенням. Таким чином, переважна більшість біблійних ідіоматичних одиниць у білоруській та українській мовах лексично, семантично і структурно є тотожними, наприклад: *Вавилонське стовпотворіння* (Книга Буття, 11:1-9) – *Вавілонскае стоўпатварэнне* (Быццѣ, 11:1-9) в обох мовах вживається зі значенням «шум, галас, метушня, безладдя»; *Єрихонська труба* (Книга Ісуса Навина, 6:1-4) – *Іерыхонская труба* (Ісус Навін, 6): «потужний, оглушливий звук, гучний голос»; *Ні на йоту* (Матв., 5:18) – *Ні на ёту* (Матфей, 5:18): «ні наскільки, ні на найменшу дрібничку, зовсім».

Тут варто зазначити, що є одиниці, які функціонують з однаковим значенням і в білоруській, і українській мовах, але їхній компонентний склад дещо відрізняється, представлений додаванням нових компонентів, перестановкою компонентів або скороченням компонентного складу. Наприклад, палкий, але марний заклик до чогонебудь в українській мові виражається фразеологізмом *голос волаючого у пустелі* (Матв., 3:3), а в білоруській мові еквівалентом виступає фразеологізм *марны лямант у пустыні* (Ісаія, 40:3). Якщо хочуть сказати про зраду чогось важливого, значного заради нікчемної, незначної та скороминущої вигоди, використовують вислів *продати за миску сочевиці* (Книга Буття, 25:31–34), що в білоруській мові має еквівалент *за сачавічную поліўку* (Быццё, 25:31–34).

В українській мові присутній такий фразеологізм, як *Аредів вік* (Книга Буття, 5:20). Цікаво, що в білоруській мові цей же фразеологізм вживають у множині – *Арэдавы вякі* (Быццё, 5:15). І навпаки: біл. *Егіпецкая кара* (*Зыход, 7-12*) в українській мові має відповідник *кари єгипетські* (Вихід, 7).

Незалежно від того, що білоруська та українська мови – слов'янські, і сталі вислови, які ми досліджуємо, мають одне й те саме джерело походження – Біблію, зустрічаються, хоча й рідко, вислови, які відсутні в тій чи іншій мові. Так, вираз *трапіць для Абрама на піва* (*адправіцца да Абрама на піва*) є суто білоруським, і в українській мові не зустрічаємо жодного еквіваленту до нього. Не вживаються в білоруській мові біблійні вирази, які присутні в українській, наприклад, фразеологізми *терновий вінок*, що виступає символом страждання; *спати сном праведника* та ін.

3) Хоча значення майже в усіх випадках співпадають, можна говорити про звороти, які вживаються із різним відтінками в білоруській і українській мовах. Дуже цікавим виразом з цієї точки зору є фразеологізм **Манна небесна**.

Коли ізраїльтяни, ведені Мойсеєм, бігли з Єгипту в пустелю, вони перший час страждали від голоду. Бог почув ремство народу і сказав Мойсею: «Я спустактиму вам дощем хліб із неба, а народ виходитиме і щоденно збиратиме, скільки треба на день» (Вихід, 16:4). Обіцяний хліб падав з неба немов роса й одержав ім'я *манна*. Таким чином, за біблійним

міфом, манна – їжа, яку Бог посилав іудеям кожного ранку з неба протягом сорока років, поки вони йшли пустелею в землю обітовану.

В українській мові вираз *Манна небесна* (Вихід, 16:31-36) має лише одне значення: «несподівано одержані життєві блага», що аж ніяк не передбачає наявності іншого відтінку. У білоруську мову вираз *Манна нябесная* (Зыход, 16:14–16, 31) прийшов як напівкалька із французької мови, почав використовуватися у двох значеннях: 1) що-небудь дуже потрібне, довгоочікуване; 2) багатство підозрілого походження.

Підтвердження значення виразу знаходимо і в прикладах з художньої літератури:

Літа чекав, як манни небесної: дома хоч хліба та риби можна було досхочу наїстися (В. Канівець). Він сік нас по литках пугою, коли заставав у колгоспному горосі, а часи переживалися голодні, і ми чекали того гороху, як манни небесної (В. Дрозд). А тепер, коли синнулись із валянка вже оплакані гроші, мов манна небесна, не сказав би про неї, що треба свічки та води, бо вже очі не туди, що їй уже й кадило не pomoже (Є. Гуцало). Позичені цигарки були манною небесною, й ціла камера раювала (І. Багрянний).

Усі ці приклади підтверджують той факт, що в українській мові фразеологізм вживається у значенні довгожданих благ.

Щодо білоруської мови, то окрім вже зазначено значення зустрічаємо і інше – багатство або певні винагороди підозрілого походження:

У калгас пайшлі не думаючы. Пайшлі таму, што ўсе ішлі. Або думалі, што калгас – гэта рай, дзе даюць манну нябесную...» (В. Каваленка). А людзі жывуць свой век на бацькаўшчыне, не кінуліся на абяцаную «манну нябесную» ў вялікія сёлы, куды пад прымусам звозілі хутарскія сядзібы (Віктар Праўдзін).

Висновок: Отже, культури українського та білоруського народів протягом усіх періодів існування людства розвивалися не ізольовано від культур інших народів, а перебували, закономірно, у контексті світового культурного процесу. Українці та білоруси віками творили власну самобутню культуру, успадковуючи культурні цінності своїх предків, переймаючи і творчо осмислюючи надбання інших народів. Цим самим

вони розвивали не лише національну культуру, але й зробили вагомий внесок у скарбницю світової, де фразеологічним одиницям відводиться особливе місце. Аналіз показує, що переважна їх більшість є семантично і структурно тотожними. Це пов'язано насамперед із спільним джерелом походження, а також зі спорідненістю мов. Причини відмінностей біблеїзмів на певному з рівнів криються в особливостях історичного розвитку білоруської та української мов і культурних звичаїв народів.

Фразеологізми є невід'ємними складниками мови, народною скарбницею, що містить багатий матеріал про звичаї, традиції, вірування, історію, ідеали, мрії та сподівання народу. Вони продукують культурну інформацію про суспільство, світ, народ та становлять великий інтерес у дослідників. Варто підкреслити, що значна кількість біблійних фразеологічних одиниць досі активно функціонує в білоруській та українській мовах, що, відповідно, створює зацікавленість для їх вивчення та систематизації. На сьогоднішній день є ще багато невирішених питань в даному напрямку, які потребують більш детального розгляду. Подальші розробки в даній галузі є надзвичайно актуальними, адже сприятимуть підвищенню інтересу до Біблії як до світової афористичної скарбниці.

REFERENCES:

1. Andreichuk N.I., Karamysheva I.D. Bibleizmy z tochky zoru kohnityvnoi semantyky. Visnyk Derzhavnoho universytetu "Lvivska politekhnika", 2000. – № 381. – pp. 55–58.
2. Bibliia / per. Siomukha V.S.: rezhym dostupu: <http://knihi.com/none/Biblija.html#chapter682>.
3. Biriĥ A., Mateshich Y. Iz istorii russkikh bibleyskikh vyrazheniy // Russkiy yazyk za rubezhom, 1994. – № 5-6. – p. 41-47.
4. Dotsenko T.S. Krylati vyslovy bibliinoho pokhodzhennia v bolharskii i ukrainskii movakh / T.S. Dotsenko // Komparatyvni doslidzhennia slov'ianskykh mov. – Kyiv, 2010. – № 11. – p. 59-64.
5. Ivanova S.F. Slovník belaruskikh prykazak, prymavak i krylatykh vyrazau / S.F. Ivanova. – Minsk: Bel. Fond Sorasa, 1997. – p. 262.
6. Koval A.P. Spochatku buło Slovo: Krylati vyslovy bibliinoho pokhodzhennia v ukrainskii movi / A.P. Koval. – Kyiv: Lybid, 2001. – p. 312.
7. Kunin A.V. Kurs frazeologii sovremennogo angliyskogo yazyika: Uch. pos. dlya in. fak. inostr. yaz. / A.V. Kunin. – Dubna: Feniks, 2005. – p. 488.

8. Lepeshav I.Ya. Etymalahichny slovník frazealahizmov / I.Ya. Lepeshav. – Minsk: BelEn., 2004. – p. 448.
9. Lepeshav I.Ya. Tlumachalny slovník prykazak / I.Ya. Lepeshav, M.A. Yakaltsevich. – Hrodna: Homelski dziarzh. un-t imia F.Skaryny 2011. – p. 678.
10. Lepeshav I.Ya. Frazealohiia suchasnaí belaruskai movy: vucheb. dapam. dla studentav filal. fak. VNU / I.Ya. Lepeshav. – Minsk: Vysh. shk, 1998. – p. 210.
11. Matveeva N.P. Bibleizmy v russkoy slovesnosti / N.P. Matveeva // Russkaya slovesnost, 1993. – № 2. – p.88-96.
12. Molotkov A.I. Osnovy frazeologii russkogo yazyika / A.I. Molotkov. – L.: Nauka, 1977. – p. 284.
13. Mendelson V.A. Frazeologicheskie edinitsy bibleyskogo proishozhdeniya v angliyskom i russkom yazyikah. Dis. kand. filol. nauk. Kazan, 2002.
14. Myagkova L.G. Frazeologicheskie bibleizmy i ih realizatsiya v kontekste (na materiale publitsisticheskikh i gazetnykh tekstov sovremennogo yazyika) // Voprosy angliyskoy frazeologii (kommunikativnyy i frazeologicheskiy aspekty). M., 1987. – p. 56-65.
15. Ohienko I.I. Ukrainska kultura / I.I.Ohienko. – Kyiv: Nasha kultura i nauka, 2002. – P. 177.
16. Ohienko I.I. Ukrainskyi pereklad Biblii: rezhy m dostupu: <https://www.bibleonline.ru/>.
17. Polubichenko L.V., Kuznetsova E.V. Topologiya bibleizmov kak chasty angliyskoy literaturnoy traditsii // Vesti. Mosk. Un-ta. Ser. № 9. Filologiya. 1987. № 6. –pp. 20-26.
18. Smit L.P. Frazeologiya angliyskogo yazyika / L.P. Smit. – Moskva: Prosveschenie, 2000. – p. 387.
19. Soloduho E.M. Teoriya yazykovogo sbliizheniya (na materiale yazyikov slavyanskoy, germanskoy i romanskoy grupp) / E.M. Soloduho. – Kazan: Izd-vo Kazanskogo universiteta, 1989. – p. 296.
20. Stoffel C. Studies in English Written and Spoken, for the Use of Continental Students / C. Stoffel. – Zutphen, 1894.
21. Uzhchenko V.D. Frazeolohiia suchasnoi ukrainskoi movy: Navch. posib. / V. Uzhchenko, D.Uzhchenko. – Kyiv: Znannia, 2007. – p. 494.
22. Frazeolohichniy slovník ukrainskoi movy [Uklad. V.M. Bilonozhenko ta in.]. – Kyiv: Ukr. mova i l-ra v shk., 1993. – p. 284.
23. Cherkas N.V. Movno-stylistichni zasoby vidobrazhennia bibliinykh motyviv u povoiennomu amerykanskomu romani: avtoref. dys. kand. filol. nauk / N.V.Cherkas. – Lviv: Chervona kalyna, 2004.
24. Yankovski F.M. Belaruskaiia frazealohiia / F.M.Yankovski. – Minsk: Nar. asveta, 1981.